

INTEGRATSIOON EESTI MEEDIAS 1999 - 2003

1990ndate ühiskondlike ja poliitiliste muutuste alguseks oli Eestis rahvussuhete valdkonnas kujunenud väga komplitseeritud olukord. Eestlaste poolt tajutud ebaõiglus, oma riigist ilma jäämine, Nõukogude Liiduga liitumine ja venekeelse elanikkonna suur sisseränne olid viinud seisuni, kus praktiliselt puudusid positiivsed stsenaariumid eesti- ja venekeelse elanikkonna omavaheliseks läbisaamiseks. Pikka aega kujutasid rahvussuhted endast teemat, mida polnud võimalik käsitleda muudmoodi kui mitte-eestlaste lahkumise ootuses.

Rahvusriigi arenemine ning demokraatliku ühiskonnakorralduse põhimõtetega harjumine võttis pingeid mõnevõrra vähemaks ning 1990ndate keskel hakati tõsisemalt mõtlema ühes riigis sõbraliku kooselamise võimalustele. Sotsiaalteadlased ja eksperdid analüüsisid rahvussuhete võimalikke arenguteid ning nägid vajadust reguleerida valdkonnas toimuvaid protsesse riiklike vahenditega. Riiklik programm „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007” kinnitati heaks vabariigi valitsuse poolt 14. märtsil 2000.a. Hoolimata sellest, et programmi on väga mitmete autorite poolt kritiseeritud, võib ilmselt nõustuda, et olukord, kus taoline strateegia oleks puudunud, oleks viinud märksa segasemasse ning pingelisemasse tänasesse päeva eesti- ja venekeelse elanikkonna vahelises suhtlemises.

Programmi teeneks on ühelt poolt olnud probleemide teadvustamine, teiselt poolt selgete eesmärkide seadmine, millisenä ühiskonna tulevikku näha soovitakse. Sagedasele etteheitele, et mitte-eestlaste integratsioon on seeläbi muutunud riigi projektiks ning ei kujuta endast „loomulikult” kulgevat protsessi, võib vastukaaluks väita, et projektid on üheks vahendiks, millega panna alus pikemaajalistele muutustele ehk isearenevatele protsessidele ühiskonnas.

Rääkides tänapäeva teadmishiskonnast, mille poole ka Eesti püüdleb, oleks vajalik, et poliitilised otsused lähtuvad läbianaalüüsitud ja -mõeldud sotsiaalsest reaalsusest. Seejuures on teadmisi ühiskonna kohta võimalik saada elanikkonna arvamusi küsides või meediat analüüsisid. Miks aga meediat „monitoorida”, kui elanikkond on küsitletud ja näib, et on selge, mida nad integratsioonist arvavad? Põhjuseid meediaanalüüsiks on mitmeid nii indiviidi kui ka ühiskonna tasandil vaadatuna.

Meedia olulisust kaasaegses ühiskonnas toimuvate protsesside kujundamisel või suunamisel ei saa alahinnata. Oma teemadevaliku, konkreetsete olukirjelduste ja hinnangutega meedia mitte üksnes ei peegelda meie elutegelikkust, vaid ka loob seda – st mõjutab lugejate-vaatajate-kuulajate hoiakuid, arvamusi ja käitumisviise. Indiviidi tasandil pole meedia mõju loomulikult kohe märgata. Võib aga oletada, et meediast saadavad ettekujutused leiavad viljaka pinnase eelkõige seal, kus käsitletav teema on abstraktne ning indiviidil puuduvad isiklikud kogemused konkreetse valdkonnaga seoses. Näiteks eestlaste puhul, kes ei puutu igapäevaselt venekeelse elanikkonnaga kokku, vahendab arvamusi teisekeelsete elanike kohta massimeedia.

Teine põhjus meediaanalüüsiks tuleneb meedia – ühiskond vastastikusest suhtest. Üldiselt arvatakse, et meedia ei tohiks demokraatlikus riigis alluda mingisugusele kontrollile. Meediauurijad vaidlevad siin vastu, väites, et teatav tagasiside on vajalik – meediat analüüsisid sunnitakse ajalehti, televisiooni ja raadiot enesekontrollile. Lähtutakse motost „Teie, ajakirjanikud, teate, et meie, meediauurijad, teame... Et te eelistate musta tooni valgele, sinist lehma punasele, suurt riiki väikesele.” Meedia analüüsi eesmärgiks on välja tuua see, millised on meedia ilmselged ja varjatamad eelistused. Meediat jälgida tähendab muuta see läbipaistvaks, mis on demokraatia funktsioneerimise üks alustalasiid (Galtung, 1999: 23). Seega on meediauurijate eesmärk sama, mis massimeedial – demokraatlik, avatud foorumiga ühiskond.

Nendest kahest põhjusest on lähtunud 1999.a. alguse saanud integratsiooni meedia-
monitooring. Meediat pikema aja jooksul jälgides näeme rahvussuhetes ja vähemusküsimuses
toimunud muutusi ja arenguid. Teisalt aga, arvestades meedia mõju auditoriumi teadmistele
ja hoiakutele, saame neid ka ette aimata. Näiteks võime küsida, kas lõimumisprotsessid
saavad toimuda, kui eestikeelne elanikkond näeb rahvussuhete probleeme eelkõige keele ja
kultuuri valdkonnas, samas kui venekeelse elanikkonna jaoks valmistavad peavalu õiguse ja
õigluse küsimused. (Integratsiooni Meediamonitooring 1999) Tekstianalüüsi rakendaja
Norman Fairclough (1995) on nimetanud meediatekste „sotsiaalsete ja kultuuriliste muutuste
baromeetriks”, mistõttu on need väärtuslik materjal ühiskonnas tegelikult toimuvate
protsesside analüüsiks.

Seda, mida see „sotsiaalkultuuriline baromeeter” meile Eesti ühiskonna ja rahvussuhte
arengu kohta näitab, on kokkuvõtlikult tutvustatud käesoleva artiklikogumiku peatükkides.
Neis on toodud olulisemad muutused ajalehtedes rahvussuhete ja integratsiooni teemadega
seotud valdkondade käsitlemises viie aasta jooksul (1999-2003).

Integratsiooni meediamonitooringu analüüsitava materjali hulka kuulusid kõik Eestis
eesti või vene keeles trükituna ilmunud artiklid. Sobivate ajaleheartiklite väljavalimiseks
kasutati vähemalt 100 sõnast koosnevat märksõnade nimekirja, mille järgi paljundati iga päev
neile vastavad uudis- ja arvamused, reportaažid, juht- ja lugejakirjad ning muud materjalid.
Vaid esimesel analüüsitud aastal piirdus artiklitevalik kuue suurema lehega (*Eesti Päevaleht*,
Postimees, *SL Õhtuleht*, *Molodjož Estonji*, *Estonija*, *Den za Dnem*), kuid analüüsi teisel aastal
valikut laiendati ning vaatluse alla võeti ka maakonnalehed ning muud perioodilised
väljaanded.

Ajaleheartiklite analüüsiks oli töötatud välja standardiseeritud kodeerimisjuhend,
milles sisaldus nii kvantitatiivne (formaliseeritud) kui ka kvalitatiivne (tekstilähedane) osa.
Näiteks märgiti üles nii see, millistes väljaannetes integratsiooni teemat käsitleti, mis tüüpi
lugusid ilmus ja keda kasutasid ajakirjanikud loo kirjutamisel infoallikana, kui ka see,
milliseid probleeme integratsiooniga seoses välja toodi, milliseid institutsioone nimetati ning
millised integratsiooniprojektid ja sündmused pälvisid avalikkuse tähelepanu. Kuna aastate
vältel kodeerimisjuhendit oluliselt ei muudetud, täiendati vaid avalikku agendasse kerkinud
üksikuid teemasid, on tulemused aastate lõikes sobivad tendentside väljatoomiseks. Ka
uurimisorhanna koosseis on viie aasta jooksul olnud sama. Analüüsi viisid Integratsiooni
Sihtasutuse tellimisel läbi Tartu Ülikooli ja Balti Ajakirjandusuurijate Assotsiatsiooni
meediauurijad.

Meediamonitooringu käigus on läbi viidud ka raadio- ja telesaadete analüüse, mis ei
ole olnud iga-aastased ning mille tulemused on publitseeritud mujal (Integratsioon Eesti
ühiskonnas: Monitooring 2000; Eesti ajakirjandus integratsioonist: Meediamonitooring 1999-
2001 ja 2002).

Meie ja teiste Eesti meediauurijate tehtud analüüsides tulemusel võib aga väita, et
vaadeldud viie aasta jooksul on toimunud oluline nihe integratsiooni käsitlemisel nii eesti- kui
ka venekeelses meedias. Eesti- ja venekeelse selgelt eraldatud kahe inforuumi olukorrast
oleme liikunud inforuumide paljususse, kus eraldusjoon ei lähe enam räägitavat keelt pidi,
vaid eraldajaks saavad elulaadi tunnused. Seejuures on inforuumide ühisosa eestlaste ja mitte-
eestlaste jaoks piisavalt suur, st ei saa väita nende kooskondade „kahes maailmas” elamist.

Integratsiooniprotsesside meediamonitooringu põhijäreldused: 1999-2003

Käesolev kogumik võtab kokku viie aasta integratsiooniprotsesside meediakajastuse analüüsi tulemused. Läbiviidud meediamonitooringu alusel võime teha tuleviku suhtes nii optimistlikke kui ka pessimistlikke järeldusi. Järgnevalt süstematiseeritakse analüüsi tulemused riiklikus programmis „Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000-2007” eristatud põhieesmärkide, keelelis-kommunikatiivsete, õiguslik-poliitiliste ja sotsiaalmajanduslike integratsiooniprotsesside alusel.

Keelelis-kommunikatiivses sfääris

- Integratsiooni kui teema intensiivse kommunikeerimise tulemusena 2000-2001.a. on integratsiooni mõiste määratlemine muutunud eesti- ja venekeelses pressis sarnaseks – mõlemas on protsessile sisu andmisel seatud esikohale riigikeele õpe ja ühise kultuuriruumi teke ning kodakondsuse ja lojaalsuse teemad.
- Eesti- ja venekeelses pressis on integratsiooni käsitlus muutunud võrreldes algusajaga positiivsemaks, integratsioon kui selline ning selle saavutamiseks ellu kutsutud projektid saavad pigem kiitvaid kui laitevaid hinnanguid. Avalikus diskussioonis ei seata riikliku poliitika vajalikkust kahtluse alla ning tunnistatakse seda valdkonnana, millega Eesti riik on tegelenud süsteemselt, et panna alus „loomulike” protsesside edasiarenemisele ühiskonnas.
- Ilmneb, et eesti- ja venekeelse pressis vastastikune refleksioon on suurenenud ning venekeelne elanikkond, kes pöördub kohaliku venekeelse meedia poole, elab eestlastega suhteliselt sarnases informumis. Venekeelses pressis käsitletakse sarnaseid sündmusi, sarnase tonaalsusega ning viidatakse sageli ka eestlaste arvamustele.
- Samasugune avatus venekeelse elanikkonna esindajate arvamusel iseloomustab integratsiooni ja rahvussuhete kajastamisel eestikeelset ajakirjandust. Vähemalt 40 protsendil juhtudest kasutatakse informatsiooni allikana mitte-eestlasi. Siiski võib oletada, et tegemist on valdkonna spetsiifikaga ning muude teemade käsitlemisel taoline avatus ei ilmne. Viimast oletust ei võimalda integratsiooni meediamonitooring kontrollida.
- Samas erinevad oluliselt eesti- ja venekeelse kooskonna esindajate nägemused mitte-eestlastest ning nende identiteedist. Nii eestlastest poliitikud kui ka väliseksperdid jäävad endiselt stereotüüpidele laetud positsioonile, kirjeldades venekeelset elanikkonda passiivse, motiveerimata ning negatiivse. Venekeelse elanikkonna enesepilt erineb sellest ning identiteedi konstrueerimise keskmesse seatakse positiivsemad jooned ning viidatakse erinevate sotsiaalmajanduslike huvide ja karakteristikutega rühmade olemasolule venekeelses elanikkonnas. Mõlemad nägemused on esindatud nii eesti- kui ka venekeelses pressis.
- Euroopa Liiduga liitumise mõju meediadiskursustele ei ole analüüsitud lühikese perioodi vältel olnud märgata.

Õiguslik-poliitilises sfääris

- Lootustäratavaid arenguid meedia refleksivsuse ja positiivsuse kasvus varjutavad aga „tegelikkuses” säilinud argumentatsiooniviisid. Näiteks poliitilistes tekstides (eriti valimiseelsetes argumentides) pole kasutatavad sümbolid ja väited eriti muutunud ning on jäänud sama kaitsvaks, eesti keele ja kultuuri keskseks kui varemgi.
- Mitte-eestlastele ei pakuta poliitiliste otsuste tegemisel osalemisvõimalust ning nad on endiselt objektiks, mille kohta ja üle otsuseid tehakse. Mitte-eestlaste ühiskonnas suurema osalemise idee on endiselt ebasoosinguks nii avaliku arvamusel küsitlustes kui ka meediadiskursustes.

- Eesti liitumine Euroopa Liiduga tõstis huvi keskmesse eelkõige selle protsessi õiguslik-poliitilise aspekti venekeelse elanikkonna vaatevinklist lähtuvalt. Kui eestlastest poliitikute ja välisekspertide diskursustes ei seota venekeelse elanikkonna õigusliku staatusega suuri probleeme, siis mitte-eestlaste enda arvates pole neile kõiki õigusi tagatud. Kodakondsusetus takistab neil suhtlemast Euroopa Liiduga samal tasandil kui kodakondsusega eestlased.

Sotsiaalmajanduslikus sfääris

- Sotsiaalmajandusliku sfääri probleeme ei teadvustata või ei peeta oluliseks ning seda valdkonda ei käsitleta integratsiooniteemalistes artiklites võrdselt selle tähtsusega kogu protsessi jaoks. Kuna tööhõive ja ettevõtluse probleemid on eriti teravad venekeelsele Ida-Virumaal, pööravad venekeelse vähemuse arvamus esindavad ajalehed sotsiaalmajanduslikule integratsioonile ka mõnevõrra rohkem tähelepanu.
- Integratsiooni meediamonitooringu uurimisrühm oletab, et turu „nähtamatu käsi“, mille hooleks on Eesti poliitikas sotsiaalmajanduslikud küsimused jäetud, ei pruugi integratsiooni sotsiaalmajanduslikke probleeme siiski lahendada. Ilmselt reaktsioonina liberaalsele majandusideoloogiale on mitte-poliitikute diskursustes suurimad ootused suunatud riigile selle valdkonna reguleerimisel.
- Mitte-eestlaste sotsiaalmajanduslik positsioon seostub avalikus diskussioonis endiselt pigem madalama staatuse ja sissetulekuga ning lahendusi sellise olukorra muutmiseks aktiivselt ei otsita.
- Mitte-eestlasi ei kutsuta rohkem osalema ning oma saatuse üle otsustama, aga eestikeelses pressis hakatakse küsima, miks tahavad venekeelsed haritud inimesed Eestist lahkuda. Miks neile siin ei meeldi? Selle küsimuse kaudu jõutakse tõenäoliselt peagi tõdemuseni, et Eestis napib inimressurssi ning vajadus mitte-eestlaste kaasamiseks on reaalne ning möödapääsmatu. Meediadiskursuses praegu see seisukoht ei prevaleeri.

Ragne Kõuts

Integratsiooni meediamonitooringu koordinaator

Balti Ajakirjandusuurijate Assotsiatsioon